

University of Groningen

De noodzaak tot bescherming van Nederlandse kinderen van IS-strijders

Scherder, Erik; Os, van, Carla; Zijlstra, Elianne

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

2019

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Scherder, E., Os, van, C., & Zijlstra, E. (2019). *De noodzaak tot bescherming van Nederlandse kinderen van IS-strijders: Een multidisciplinaire wetenschappelijke onderbouwing*. Rijksuniversiteit Groningen.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

rijksuniversiteit
 groningen

De noodzaak tot bescherming van Nederlandse kinderen van IS-strijders

Een multidisciplinaire wetenschappelijke onderbouwing

Oktober 2019

Aanleiding

In Nederland wordt gedebatteerd over de naar schatting tweehonderd Nederlandse kinderen die in Irak en Syrië in kampen gevangen worden gehouden omdat hun ouder(s) verdacht wordt van betrokkenheid bij IS. De kinderen hebben in hun korte leven veel ingrijpende gebeurtenissen meegemaakt, zoals de blootstelling aan oorlogsgeweld, (seksueel) misbruik en martelingen (Sandelowsky-Bosman & Liefwaard, 2019).¹ Ondanks dat de kinderen van de IS-strijders zich niet in Nederland bevinden, hebben ze vaak wel de Nederlands nationaliteit of zouden die moeten kunnen verwerven omdat een van hun ouders de Nederlandse nationaliteit heeft. Daarmee heeft Nederland rechtsmacht over de kinderen en moet de overheid zich inspannen om hun rechten die voortvloeien uit het Kinderrechtenverdrag te realiseren. Met de verandering van het krachtenveld in de regio waar de kampen met IS-strijders en hun kinderen zijn, is de discussie over het wel of niet terughalen van deze kinderen zeer actueel.

Vanuit kinderrechtelijk perspectief wordt benadrukt dat het belang van deze kinderen moet prevaleren en dat ze daarom beschermd en teruggehaald naar Nederland moeten worden. De Kinderombudsman, die in Nederland toeziet op de naleving van kinderrechten, heeft andermaal gepleit voor het beschermen van deze kinderen.² Op 16 oktober 2019 schrijft ze in NRC: “Kinderen reizen niet uit. Kinderen sluiten zich niet aan bij terroristische organisaties. Kinderen voeren geen oorlog. Kinderen zijn voor hun ontwikkeling en perspectief afhankelijk van volwassenen”.³ Sandelowsky-Bosman en Liefwaard (2019) zien aanknopingspunten in het Kinderrechtenverdrag die Nederland zou kunnen benutten om deze kinderen te beschermen en naar Nederland te halen.⁴

¹ Sandelowsky-Bosman, C., & Liefwaard, T. (2019). De verantwoordelijkheid van Nederland voor kinderen met een Nederlandse link in voormalig IS-strijdgebieden gezien vanuit het internationale kinderrechtenperspectief. *NTM/NJCM-Bull*, 44(3), 306-325.

² Kalverboer, M. (2018). Wachten tot het jihadkind uit kamp komt is onacceptabel, *NRC*, 18 april 2018. <https://www.nrc.nl/nieuws/2018/04/18/wachten-tot-jihadkind-uit-kamp-komt-is-onacceptabel-a1600053>; Kalverboer, M (2019) quote in artikel *NRC*, 5 april 2019, <https://www.nrc.nl/nieuws/2019/04/05/haal-nederlandse-is-vrouwen-en-kinderen-terug-a3955954>.

³ Kalverboer, M (2019). Haal Nederlandse IS vrouwen en kinderen terug, *NRC*, 15 oktober 2019. <https://www.nrc.nl/nieuws/2019/04/05/haal-nederlandse-is-vrouwen-en-kinderen-terug-a3955954>

⁴ Zie noot 1. De auteurs beschrijven zeer gedetailleerd hoe de rechtsmacht van Nederland voor deze kinderen is te onderbouwen.

Ook het VN-Kinderrechtencomité ziet de noodzaak tot bescherming van deze groep kinderen in hun recente aanbevelingen aan de Belgische Staat:⁵

50. The Committee notes the State party's decision to provide assistance with repatriation of Belgian children under the age of 10 years of foreign terrorist fighters located in Syria or Iraq and recommends that the State party:

(a) Develop and implement identification mechanisms for children who have been involved in or affected by armed conflict, including asylum-seeking and migrant children;

(b) Taking into consideration paragraph 26 of the United Nations Security Council Resolution 2427 (2018), promptly facilitate the repatriation for all Belgian children and, wherever possible, their families, regardless of the age or degree of suspected involvement in the armed conflict and in compliance with article 9 of the Convention;

In deze nota schetsen prof. dr. Erik Scherder (VU), dr. Elianne Zijlstra (RUG) en dr. mr. Carla van Os (RUG) de beschikbare wetenschappelijke kennis die relevant is voor de beoordeling van de ontwikkeling van kinderen van Nederlandse IS-strijders en de noodzaak hen te beschermen vanuit pedagogisch en neurologisch perspectief.

Pedagogisch perspectief

Opgroeien in een veilige opvoedingsomgeving is een voorwaarde voor een gezonde ontwikkeling van alle kinderen. Kinderen hebben een huis nodig om te wonen, opvoeders die sensitief zijn voor hun ontwikkelingsbehoeften en hen structuur, continuïteit en stabiliteit bieden. Ook een toekomstperspectief, onderwijs en adequaat voorbeeldgedrag van mensen in hun leefomgeving, zijn nodig voor een gezonde ontwikkeling van kinderen. Als de opvoedingsomgeving niet veilig is, lopen kinderen een ernstig verhoogd risico op ontwikkelingsproblemen.⁶ Voor kinderen die een kwetsbare ontwikkeling doormaken, hebben tekorten in de kwaliteit van de opvoedingsomgeving extra grote impact. Als de

⁵ Committee on the Rights of the Child (2019), *Concluding observations on the combined fifth and sixth reports of Belgium*. UNdocs: CRC/C/BEL/CO/5-6.

⁶ Kalverboer, M.E., & Zijlstra, A.E (2006). *Het belang van het kind in het Nederlands recht: Voorwaarden voor ontwikkeling vanuit een pedagogisch perspectief*. Amsterdam: SWP Publishers; Zijlstra, A. E. (2012). *In the best interest of the child? A study into a decision-support tool validating asylum-seeking children's rights from a behavioural scientific perspective*. University of Groningen, the Netherlands (PhD dissertation).

maatschappelijke omstandigheden slecht zijn, is de rol van ouders om de ontwikkeling van hun kinderen te beschermen extra belangrijk.⁷

Nederlandse kinderen van IS-strijders groeien op in oorlogsgebied. Uit onderzoek weten we dat kinderen in oorlogssituaties ernstige, langdurige en ingrijpende levensgebeurtenissen hebben meegemaakt en daardoor kwetsbaar zijn in hun ontwikkeling. Ze lopen een extreem verhoogd risico op sociaal-emotionele problemen op de korte en lange termijn.⁸ De berichten uit de media over het leven kinderen in de kampen schetsen een zorgelijk beeld. De kampen zijn overvol, er is te kort aan voedsel, medische zorg, en er wordt gevreesd voor het leven van de kinderen als gevolg van bombardementen.⁹ Daarnaast baart het grote zorgen dat kinderen leven in een geradicaliseerde omgeving waarbij de daar geldende normen en waarden verinnerlijkt kunnen worden.

Of de ouders in de kampen van de IS gevangenen in staat zijn om hun kinderen de bescherming en zorg te bieden die ze nodig hebben, is de vraag. Een aantal ouders zal zeker voldoende emotioneel beschikbaar zijn voor hun kinderen en alles doen om hen te beschermen in de moeilijke maatschappelijke omstandigheden van het kampleven in een oorlogsgebied.¹⁰ Ouders met IS sympathieën die getuige zijn geweest van misdaden of ze gepleegd hebben, kunnen zelf ook getraumatiseerd zijn.¹¹ Van onderzoeken met getraumatiseerde ouders is bekend dat zij verminderd emotioneel beschikbaar zijn voor hun kinderen waardoor deze kinderen nog meer risico's lopen om emotionele problemen of psychische stoornissen te ontwikkelen.¹²

⁷ Zijlstra, A. E. (2012). *In the best interest of the child? A study into a decision-support tool validating asylum-seeking children's rights from a behavioural scientific perspective*. University of Groningen, the Netherlands (PhD dissertation).

⁸ Jensen, T. K., Fjermestad, K. W., Granly, L., & Wilhelmsen, N. H. (2015). Stressful life experiences and mental health problems among unaccompanied asylum-seeking children. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 20(1), 106-116. doi:10.1177/1359104513499356; Van Os, E. C. C., Kalverboer, M. E., Zijlstra, A. E., Post, W. J., & Knorth, E. J. (2016). Knowledge of the unknown child: A systematic review of the elements of the Best Interests of the Child Assessment for recently arrived refugee children. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 19(3), 185-203. doi:10.1007/s10567-016-0209-y; Vervliet, M., Meyer Demott, M. A., Jakobsen, M., Broekaert, E., Heir, T., & Derluyn, I. (2014b). The mental health of unaccompanied refugee minors on arrival in the host country. *Scandinavian Journal of Psychology*, 55(1), 33-37. doi:10.1111/sjop.12094.

⁹ <https://www.bruzz.be/samenleving/gerrit-loots-vub-kinderen-van-strijders-niet-terughalen-pas-gevaarlijk-2019-01-24>, <https://www.demorgen.be/meningen/open-brief-pas-kinderrechtenverdrag-toe-haal-belgische-kinderen-nu-terug~bf1ef8cb/>

¹⁰ Ibid.

¹¹ Bleich, A., Gekopf, M., Berger, R., & Solomon, Z. (2008). The psychological toll of the Intifada: symptoms of distress and coping in Israeli soldiers. *The Israel Medical Association Journal: IMAJ*, 10(12), 873-879.

¹² Freud, A., & Burlingham, D. T. (1943). *War and children*. New York; Ee, E. van, Kleber, R. J., Jongmans, M. J., Mooren, T. T., & Out, D. (2016). Parental PTSD, adverse parenting and child attachment in a refugee sample. *Attachment & Human Development*, 18(3), 273-291.

Iemand kan bereid zijn te vechten en te sterven, op basis van toewijding aan een heilig doel als het geloof.¹³ Iemand die strijdt voor een heilig doel is zelfs bereid zichzelf en zijn familie op te offeren en de keuze om te vechten en te sterven wordt onafhankelijk van de risico's en uitkomsten gemaakt.¹⁴ In gedragswetenschappelijk onderzoek is nog weinig evidentie te vinden voor factoren die leiden tot radicalisering. Wel worden factoren als een instabiele jeugd en opgroeien in instabiele gezinnen in verband gebracht met radicalisering.¹⁵ Op basis van deze kennis is het aannemelijk dat Nederlandse kinderen van IS-strijders aan zeer ernstige ontwikkelingsrisico's bloot staan, leidend tot scheefgroei in de latere persoonlijkheidsontwikkeling en radicalisering.

Een verklaring voor het radicaliseren van jonge mensen wordt gegeven door Van San, Sieckelink en de Winter (2019). Op basis van de 'social movement theory' beschrijven ze dat het aansluiten bij een extreme groepering tegemoet komt aan de behoeften van jonge mensen met extreme idealen: het biedt hen de mogelijkheid om actief te participeren bij activiteiten waarvan zij vinden dat daardoor hun situatie verbetert. Ze horen ergens bij, voelen zich thuis en ontwikkelen daarmee een positief zelfbeeld. Om die reden noemen de auteurs de - vaak nog jonge - IS-strijders, ouders van de Nederlandse kinderen om wie het hier gaat, 'jonge mensen met extreme idealen' en geen radicalen omdat deze typering volgens hen tegemoet komt aan deze behoefte en onbedoelde averechte gevolgen heeft.¹⁶ De term 'radicalisering' voedt het gevoel van uitsluiting van de maatschappij dat de extremistische groepering juist nodig heeft om deze behoeften aan te wakkeren.¹⁷ Bij een groep (extremisten) horen die door de rest van de wereld wordt afgewezen, kan leiden tot sociale isolatie van die groep en kan om die reden het extremisme doen versterken.¹⁸ Eén van de motieven voor extremisme is dat iemand

¹³ Hamid N, Pretus C, Atran S, Crockett MJ, Ginges J, Sheikh H, Tobeña A, Carmona S, Gómez A, Davis R, Vilarroya O. Neuroimaging 'will to fight' for sacred values: an empirical case study with supporters of an Al Qaeda associate. *R Soc Open Sci*. 2019 Jun 12;6(6):181585

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Van San, M. (2018). Belgian and dutch young men and women who joined ISIS: Ethnographic research among the families they left behind. *Studies in Conflict & Terrorism*, 41(1), 39-58. doi:10.1080/1057610X.2016.1266824

¹⁶ Van San, M., Sieckelink, S., & De Winter, M. (2019). Ideals adrift: an educational approach to radicalization. *Ethics and Education*, 2013, 8(3), 276-289.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Pretus, C., Hamid, N., Sheikh, H., Ginges, J., Tobeña, A., Davis, R., ... Atran, S. (2018). Neural and Behavioral Correlates of Sacred Values and Vulnerability to Violent Extremism. *Frontiers in Psychology*, 9, 2462. doi: 10.3389/fpsyg.2018.02462

zichzelf weer belangrijk gaat voelen. Ook kan het hebben van een 'close friend' die geradicaliseerd is, kan iemand aanzetten tot het plegen van een gewelddadige actie.¹⁹

Op basis van deze inzichten zijn positieve sociale netwerken waarin jongeren zich erkend voelen en zich mee identificeren een belangrijke beschermende factor voor latere radicalisering.

Neurologisch perspectief

In neuro-psychologisch wetenschappelijk onderzoek is slechts beperkt aandacht besteed aan radicalisering in de hersenen en factoren die radicalisering beïnvloeden.

Radicalisering in de hersenen

Hamid en zijn collega's (2018) wilden weten of in de hersenen van geradicaliseerde individuen terug te vinden is welke neurale netwerken ten grondslag liggen aan levensbepalende beslissingen: wat zorgt ervoor dat de mensen willen vechten en sterven. Ook vroeg men zich af of er een verschil in neurale netwerken is die betrokken zijn bij 'heilige' doelen en bij 'niet-heilige' doelen, en zo ja, welke neurale processen hier dan bij betrokken zijn.²⁰

Daaruit komt naar voren dat een bepaald deel van de prefrontale cortex (ventromediale PFC) een belangrijke rol speelt bij het maken van op waarde gebaseerde keuzes. Een ander deel van de prefrontale cortex (dorsolateral) helpt de ventromediale PFC weer bij het nemen van beslissingen die cognitieve controle verlangen. Als men een beslissing neemt om te sterven, dan spelen overwegingen als 'wat kost het me en wat heb ik er zelf aan' een veel minder grote rol, veronderstellen Hamid en collega's. Zij hebben leden van de Islamitische groep Lashkar-et-Taiba (Army of the Righteous) in de studie betrokken. De leden van deze groep voerden in 2001 de aanval uit op het parlement van India en in 2008 de aanvallen in Mumbai. Zij zouden verbonden zijn aan Al Qaeda. Aan de studie deden geradicaliseerde leden mee die *bereid waren* om geweld te plegen voor het 'heilige doel'. De resultaten laten zien dat er één hoofdeffect is, namelijk een verminderde activiteit in de dorsolaterale prefrontale cortex. Er is echter ook

¹⁹ Webber, D., & Kruglanski, A. W. (2018). The social psychological makings of a terrorist. *Current Opinion in Psychology*, 19, 131–134. <https://doi-org.proxy-ub.rug.nl/10.1016/j.copsyc.2017.03.024>

²⁰ Hamid N, Pretus C, Atran S, Crockett MJ, Ginges J, Sheikh H, Tobeña A, Carmona S, Gómez A, Davis R, Vilarroya O. Neuroimaging 'will to fight' for sacred values: an empirical case study with supporters of an Al Qaeda associate. *R Soc Open Sci*. 2019 Jun 12;6(6):181585

verminderde activiteit in de inferior frontale gyrus en pariëtale lob waargenomen. De auteurs concluderen dat bij het nemen van de beslissingen omtrent de 'heilige doelen' (t.o.v. de 'niet-heilige' doelen), de activiteit in de dorsolaterale PFC, de inferior frontale gyrus en de pariëtale lob, veel lager is, hetgeen betekent dat er bij deze beslissingen veel minder sprake is van 'cognitieve controle'. Het cognitief redeneren omtrent de bereidheid om voor een heilig doel te vechten en te sterven was veel minder. Men ziet het heilige doel als een morele verplichting, dus sterk emotioneel geladen.

Een verminderde activiteit in de prefrontale gebieden, zoals hierboven gevonden, is sterk gecorreleerd aan impulsief gedrag en geweld agressie.²¹ Met andere woorden, er kan een combinatie ontstaan van verminderde cognitieve controle, toegenomen impulsiviteit en agressie.

Aan een andere studie deden 1e en 2^e generatie Marokkaanse jongemannen mee die gevoelig zijn voor jihadistische vormen van radicalisering.²² Als de Marokkaanse jongemannen keken naar 'heilige' waardes, vertoonden zij in de scan een verhoogde activiteit in de inferior frontale gyrus (IFG). Als de groep jongemannen ook nog eens het gevoel kreeg buitengesloten te worden (social exclusion), vertoonden zij ook een verhoogde activiteit in dit gebied bij het zien van 'niet-heilige' waardes. Met andere woorden: het buiten gesloten, sociaal geïsoleerd worden, versterkt de activiteit in dit gebied en maakt 'niet-heilige' waardes, steeds heiliger. Wat betekent dit? De IFG speelt een belangrijke rol bij het ophalen van 'deontologische regels'. Deontologie heeft te maken met morele gedragsregels, normen, die op ethische principes zijn gebaseerd. Dit staat lijnrecht tegenover een kosten-batenanalyse waarbij men bewuste afwegingen maakt²³

Is een positieve invloed uit te oefenen op radicalisering?

Een cruciale vraag is of gebieden zoals de dorsolaterale prefrontale cortex en de inferior frontale gyrus 'te trainen' zijn bij jonge mensen die geradicaliseerd zijn.

²¹ Repple J, Pawliczek CM, Voss B, Siegel S, Schneider F, Kohn N, Habel U (2017). From provocation to aggression: the neural network *BMC Neurosci.* 17;18(1):73.

²² Pretus, C., Hamid, N., Sheikh, H., Ginges, J., Tobeña, A., Davis, R., ... Atran, S. (2018). Neural and Behavioral Correlates of Sacred Values and Vulnerability to Violent Extremism. *Frontiers In Psychology*, 9, 2462. doi: 10.3389/fpsyg.2018.02462

²³ Ibid.

Uit slechts één studie (voor zover wij konden vinden), komt naar voren dat op het moment dat 'peers' hun sociale invloed uitoefenen op deze geradicaliseerde mensen om hun houding ten opzichte van het heilige doel bij te stellen, de activiteit in de dorsolaterale prefrontale cortex weer toenam.²⁴ Men kreeg dus weer méér cognitieve controle, zoals je dat ook ziet als je een niet-heilig doel wilt bereiken. De auteurs veronderstellen dat door de sociale interventie mogelijk niet zozeer hun commitment met het heilige doel veranderd is, als wel het kiezen voor een gewelddadige actie kan *afnemen*. De interventie in deze studie was dus het geven van een positieve input vanuit de sociale omgeving. Anders verwoord; iemand heeft een 'heilig doel' maar zijn/haar peers proberen de gedachten van die persoon omtrent dat heilige doel te veranderen. Er ontstaat bij die persoon een conflict. Een conflict vraagt om een oplossing. Een oplossing is dat de geradicaliseerde persoon zijn/haar gedrag verandert, aanpast, ten opzichte van het heilige doel: een hersengebied dat een belangrijke rol speelt bij het aanpassen van dat gedrag is de dorsolaterale prefrontale cortex.²⁵

Voor ieder kind geldt dat de dorsolaterale prefrontale cortex nog volop in ontwikkeling is, een ontwikkeling die doorgaat tot het 25ste/30ste levensjaar. Dit geldt dus ook voor het kind dat opgroeit binnen een geradicaliseerde omgeving.

Conclusie

De kinderen in de kampen van IS gevangenen hebben dringend bescherming nodig. Voor de kinderen van Nederlandse ouders zou de Nederlandse overheid zich kunnen inspannen en daarvoor inspiratie putten uit het Kinderrechtenverdrag.

Op basis van de huidige wetenschappelijke inzichten kunnen we vaststellen dat de ontwikkeling van Nederlandse kinderen van IS-strijders aan ernstige risico's blootstaat, mogelijk zelfs levensgevaarlijke risico's. Schade als gevolg hiervan zal zichtbaar zijn tot in de latere persoonlijkheidsontwikkeling.

In de neurologische context zijn weinig studies gedaan om tot goed onderbouwde conclusies te komen omtrent de relatie tussen radicalisering en hersenfuncties. Bovendien

²⁴ ²⁴ Hamid N, Pretus C, Atran S, Crockett MJ, Ginges J, Sheikh H, Tobeña A, Carmona S, Gómez A, Davis R, Vilarroya O. Neuroimaging 'will to fight' for sacred values: an empirical case study with supporters of an Al Qaeda associate. R Soc Open Sci. 2019 Jun 12;6(6):181585

²⁵ Mansouri FA, Tanaka K, Buckley MJ. Conflict-induced behavioural adjustment: a clue to the executive functions of the prefrontal cortex. Nat Rev Neurosci. 2009 Feb;10(2):141-52

hebben de studies die er zijn volwassenen en geen kinderen geïncludeerd. Heel voorzichtig dus, is er enige indicatie dat mensen met extremistische idealen op een positieve wijze beïnvloedbaar zijn en dat die aanpassing van hun gedrag ook terug te vinden is in de hersenen. Dat geeft hoop voor de ouders van deze kinderen.

De hersenen van kinderen zijn nog volop in ontwikkeling en er is geen enkele aanwijzing dat de hersenen van kinderen die uit een geradicaliseerde omgeving komen, niet positief beïnvloedbaar zouden zijn zoals dat geldt voor alle kinderen. Het is ook daarvoor belangrijk dat ze in een veilige omgeving opgroeien, waar ze met liefde en aandacht worden verzorgd, kunnen herstellen van de extreem ingrijpende gebeurtenissen die zij hebben meegemaakt en scheefgroei beïnvloed en mogelijk hersteld kan worden.

Bij een veilige omgeving horen bij voorkeur ouders die de kinderen kunnen ondersteunen bij hun herstel. Als de ouders van de Nederlandse kinderen hiertoe in staat zijn, is het in het belang van de kinderen om samen met hun ouders naar Nederland te komen. Als de ouders echter juist bijdragen aan de bedreigde ontwikkeling van de kinderen, lijkt het meer in het belang van de kinderen om voorlopig alleen te komen. Om dit te kunnen afwegen zou idealiter onderzoek ter plaatse moeten plaatsvinden door bijvoorbeeld gedragswetenschappers van de Raad voor de Kinderbescherming en door wetenschappelijke experts op het gebied van orthopedagogiek, psycho-neurologie en criminologie. Helaas zijn de omstandigheden in en om de kampen met IS-gevangenen inmiddels dusdanig veranderd dat dit onmogelijk is geworden en het nodig is om dergelijk onderzoek in Nederland uit te voeren.

Het is urgent dat de ontwikkeling van kinderen van Nederlandse IS-strijders beschermd wordt, nu het nog kan. Dat is in het belang van de kinderen en van de Nederlandse samenleving,

Auteurs

Prof. Erik Scherder	Hoogleraar Klinische Neuropsychologie
Dr. mr. Carla van Os	Universitair docent Kinderen en recht
Dr. Elianne Zijlstra	Universitair docent Orthopedagogiek

VU Amsterdam
RijksUniversiteit Groningen
RijksUniversiteit Groningen